

# Kulturlager från 1700-talet i Mariefred

## Schakt för bergvärme

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Mariefred 21:1  
Fastigheten Kungshusen 1  
Mariefred socken  
Strängnäs kommun  
Sörmland

*Jonas Ros*





# Kulturlager från 1700-talet i Mariefred

## Schakt för bergvärme

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Mariefred 21:1

Fastigheten Kungshusen 1

Mariefred socken

Strängnäs kommun

Sörmland

*Jonas Ros*

Utgivning och distribution:  
Stiftelsen Kulturmiljövård  
Stora gatan 41, 722 12 Västerås  
Tel: 021-80 62 80  
Fax: 021-14 52 20  
E-post: [info@kmmmd.se](mailto:info@kmmmd.se)

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Gården i fastigheten Kungshusen 1 med schaktet. I bakgrunden ses Bergsgatan.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-161-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2012.

# Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning, metod och genomförande.....	7
Undersökningsresultat.....	7
Tolkning och utvärdering .....	8
Referenser.....	9
Litteratur.....	9
Tekniska och administrativa uppgifter .....	9



Figur 1. Undersökningsplatsens läge i Mariefred, markerat med en ring. Utdrag ur Röda kartan. Skala 1:200 000.

# Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård genomförde under september månad 2011 en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Kungshusen 1 i Mariefred. Undersökningen gjordes med anledning av att det skulle grävas ned ett rör för bergvärme. Schaktet var ca 4 meter långt och grävdes för hand. Kulturlagret var ca 0,6 meter tjockt. Det upprättades en sektion. Inga konstruktioner påträffades. Det framkom keramik av typen yngre rödgods, delar av fat som daterades till 1700-talet. Kulturlagren bedöms ha avsatts under 1700-talet. Dateringen stämmer väl överens med de skriftliga källornas uppgift att Gustav III, regent 1771–1792, uppförde de knuttimrade Kungshusen i detta område i samband med att Gripsholms slott byggdes om.

## Inledning

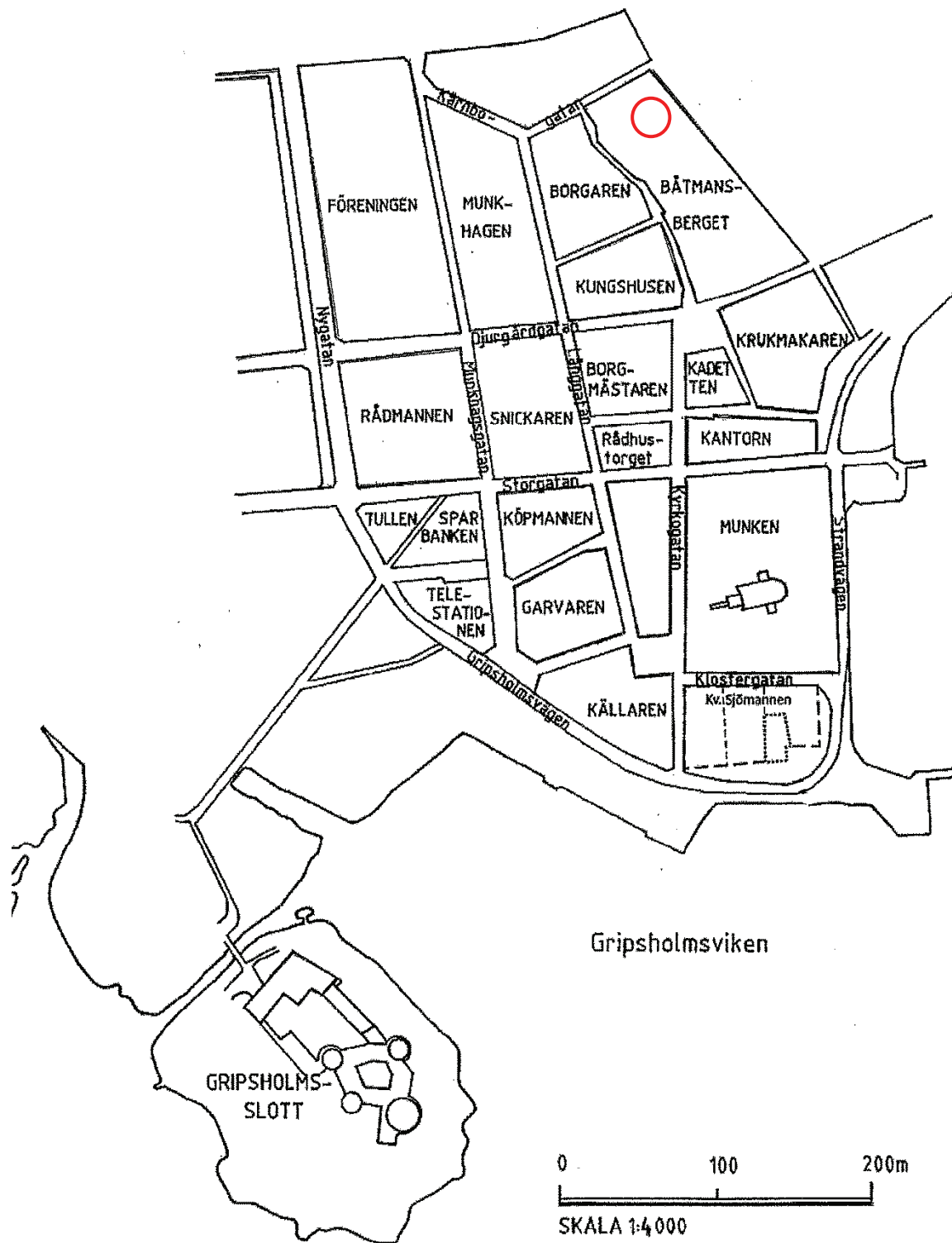
Stiftelsen Kulturmiljövård genomförde under september månad 2011 en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Kungshusen 1 i Mariefred (se figur 2). I kvarteret finns några byggnader som benämns Kungshusen och de är byggnadsminnen. Undersökningsområdet Kungshusen 1 ligger omedelbart norr om byggnadsminnet. Undersökningen gjordes med anledning av att det skulle grävas ned ett rör för bergvärme intill en byggnad inne på en tomt.

Kvarteret Kungshuset är uppkallat efter tre stora timmerhus som Gustav III, regent 1771–1792, lät uppföra i kvarteret. Gustav III lät genomföra omfattande reparationer av Gripsholms slott och i samband med det lät han uppföra tre stora knuttimrade hus inom den nuvarande fastigheten Kungshusen. Gustav III bodde periodvis i Mariefred tillsammans med hovet som omfattade ca 425 personer. Slottet rymde inte alla som tillhörde hovet och därför inkvarterades de hos borgare i staden. Då Kungshusen uppfördes kunde personer tillhörande hovet inkvarteras där. Det har gjorts en arkeologisk undersökning inom fastigheten Kungshusen 10. Då framkom byggnadsrester efter det västra Kungshuset som brann ned 1786. Kvarvarande delar av Kungshuset brann 1966 och revs senare (Bergman 1980, här efter Petterson 2004b s. 74; Petterson 2004a).

Mariefred är beläget invid Mälaren. Gripsholms slott anlades av Bo Jonsson Grip. Slottet omnämns första gången 1381, men något år dessförinnan skriver Bo Jonsson ett dokument ”in curia mea Nesboholm” och denna plats är sannolikt Gripsholm. Bo Jonsson döpte sannolikt om slottet till Gripsholm efter sin vapensköld. Gripsholms läge invid Mälaren var viktigt ur kommunikationssynpunkt och man har antagit att det var närheten till Stockholm som gjorde att Bo Jonsson anlade slottet. 1472 bytte Sten Sture till sig Gripsholm och han hade det som sin privata gård. 1493 donerade Sten Sture mark som tillhörde Gripsholm till Kartusianerorden och där grundades ett kloster. Klosteret hade namnet *Monasterium Pacis Mariae* och staden är uppkallad efter det. På 1520-talet övergick Gripsholm till Gustav Vasa och det nuvarande slottet började byggas 1537 (Lovén 1996 s. 305f., se även Schnell 1970).

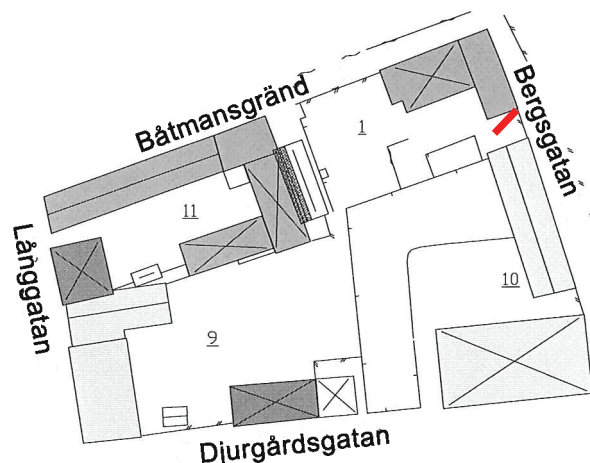
Mariefred fick stadsprivilegier 1605. På orten fanns alltså dessförinnan ett kloster och ett slott, men vi vet inte vilka andra centrala funktioner som fanns på orten före utfärdandet av stadsprivilegierna. Vi vet inte heller när Mariefred blev en tätort och vilken karaktär som den äldsta bebyggelsen hade.

Det har gjorts ett 30-tal arkeologiska undersökningar i Mariefred (se Petterson 2007). Vid en schaktningsövervakning i Båtmansgränd har ett drygt 0,15 m tjockt kulturlager dokumenterats. Avsatta kulturlager har även framkommit i kv. Borgaren 5. Vid undersökningar i Djurgårdsgatan framkom gator och golvbeläggningar (se Beronius Jörpeland 1991). I kv. Sjömannen 5 har det undersökts en husgrund som dateras till 1700-talet (Beronius Jörpeland 2009).



Figur 2. Karta över Mariefred med undersökningsområdets läge markerat med en röd ring. Skala 1: 4000. (Karta efter Beronius Jörpeland 2009).





Figur 3. Kvarteret Kungshuset med schaktet markerat. Skala ca 1:1000.

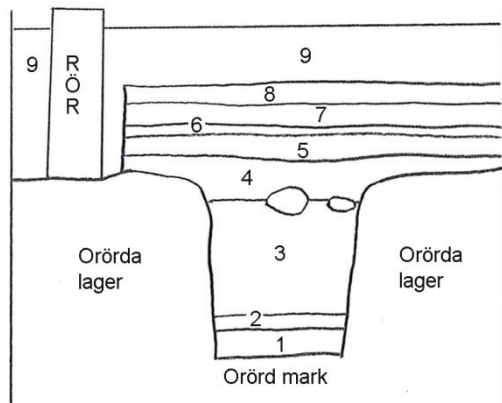
## Målsättning, metod och genomförande

Målsättningen med de arkeologiska undersökningarna var att fastställa om det fanns kulturlager, anläggningar eller konstruktioner i det schakt som togs upp. Vidare skulle kulturlagren undersökas och dokumenteras. Målsättningen var även att fastställa kulturlagrets tjocklek. Om möjligt skulle kulturlager och arkeologiska lämningar funktionsbestämmas och dateras. Om komplicerade anläggningar eller strukturer framkom som inte kunde dokumenteras inom ramen för förundersökningen skulle länsstyrelsen kontaktas för nytt samråd.

Ett ca 4 meter långt och ca 0,4 meter djupt schakt grävdes för hand. På en punkt grävdes det ned till botten, dvs. till undergrunden, för att fastställa kulturlagertjockleken. En sektion (figur 3) av schaktväggen dokumenterades i skala 1:20 och det upprättades en schaktplan i skala 1:1 000. Det påträffades två keramikskärvor yngre rödgods som daterades och fotograferades. Enligt länsstyrelsen kravs specifikation skulle endast fynd av särskilt värde tillvaratas och därför tillvaratogs inte keramiken. Det togs digitalfotografier.

## Undersökningsresultat

Det framkom kulturlager i botten av det upptagna schaktets västra del. Kulturlagrets översta 0,15 m exponerades längs en sträcka av ca 1,3 meter. Det grävdes ett hål och det kunde fastställas att kulturlagret var ca 0,6 meter tjockt. De dokumenterades fem olika avsatta kulturlagret som hade olika karaktär, se figur 3. I lager 3 framkom en skärva yngre rödgods av kärlyten fat med olivgrön glasyr. I lager 4 framkom en skärva yngre rödgods av kärlyten fat med rödbrun glasyr med pipleredekor. Piplera började användas som dekor omkring 1600. Båda fynden dateras till 1700-talet. Inga anläggningar eller konstruktioner framkom.



Figur 3. Sektion sedd från söder. Skala 1:20. Ritning Jonas Ros

Lagerbeskrivningar:

1. Grå lera undergrund.
2. Gråbrun lerblandad kulturjord med inslag av krossat tegel.
3. Brungrå kulturjord med stort inslag av krossat tegel. I lagret fanns en skärva yngre rödgods, del av ett fat med olivgrön glasyr.
4. Brungrå kulturjord med inslag av krossat tegel. I lagret fanns en skärva yngre rödgods, del av fat med rödbrun glasyr med pipleredekor. Datering 1700-tal.
5. Grå lerblandad kulturjord med inslag av tegel.
6. Brunt förmultnat organiskt material.
7. Grå lerblandad jord. Påfört.
8. Beige sand. Påfört.
9. Grå grus/sand påfört.



Figur 4. Keramik av typen yngre rödgods av kärletypen fat. Den vänstra keramikskärvan påträffades i lager 3. Den högra keramikskärvan påträffades i lager 4 och den hade dekor av pipleredekor.

Fotograferat av Jonas Ros.

## Tolkning och utvärdering

Inom det undersökta området i kv. Kungshusen framkom kulturlager som dokumenterades. Kulturlagertjockleken konstaterades vara ca 0,6 meter. Inga anläggningar eller strukturer framkom. Det påträffades två skärvor yngre rödgods. Kulturlagren bedöms ha avsatts under 1700-talet och har sannolikt avsatts inne på tomtmark. Enligt de skriftliga källorna lät Gustav III, regent 1771–1792, uppföra tre stora timmerhus i kvarteret Kungshusen. Dateringen av kulturlagren från den arkeologiska undersökningen stämmer väl överens med de skriftliga källornas uppgift om att kvarteret bebyggdes under 1700-talet.

# Referenser

## Litteratur

Bergman, M. 1980. Kungshusen i Mariefred. *Sörmlandsbygden 1980*. Södermanlands hembygdsförbunds årsbok. Nyköping.

Berónius Jörpeland, L. 1991. *Arkeologisk förundersökning, Södermanland, Mariefred, Djurgårdsgatan, Fornlämning 21*. RAÄ Byrån för arkeologiska undersökningar Rapport. Stockholm.

Berónius Jörpeland, L. 2009. *Anläggningar och fynd i kvarteret Sjömannen 5. Södermanland, Mariefreds socken, kvarteret Sjömannen 5, RAÄ 21. Dnr. 422-1069-2009*. UV-Mitt. Rapport 2009:19.

Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Kungliga Vitterhets och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Petterson, B. 2004a. Arkivrapport, pm, angående slutförd arkeologisk förundersökning i samband med schaktning för bergvärme inom kvarteret Kungshusen 10. RAÄ 21, Mariefreds stadsområde, Kärnbo socken, Strängnäs kommun., Södermanlands län. *Sörmlands museum, dnr, 00286*. Stencil. Nyköping.

Petterson, B. 2004b. Medeltid och nyare tid. *Vetenskapligt program Södermanlands län*. Red. L. Norberg, Arkeologiska meddelanden 2004: 02. Nyköping s. 55–76.

Petterson, B. 2007. *Stadsarkeologiskt register. Medeltid – nyare tid. Fornlämningarna 21:1 & 38:1 m.fl. Mariefreds stad, Kärnbo socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län*. Arkeologiska meddelande 2007:10. Sörmlands museum. Nyköping.

Schnell, I. 1970. *Mariefreds stad*. Södermanlands hembygdsförbunds sockenbeskrivning för hembygdsundervisning nr 24. Nyköping

## Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM11095
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3045-2011, 2011-07-08
<i>Undersökningsperiod:</i>	2011-09-02
<i>Exploateringsyta:</i>	4 löpmeter
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Belägenhet:</i>	Fastigheten Kungshusen 1 Mariefred, Mariefred socken, Strängnäs kommun, Södermanland
<i>Ekonomisk karta:</i>	10H4g SV
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater:</i>	6571190, 626761
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjd togs.
<i>Inmätningssätt:</i>	Manuellt
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras hos KM i väntan på fyndfördelning.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.

